

RAZPRAVE**POLITIČNOGEOGRAFSKE PODLAGE ČEZMEJNE
KOMUNIKACIJE NA OBMOČJU TROMEJE
MED SLOVENIJO, ITALIJO IN AVSTRIJO**

AVTOR

Milan Bufon

Naziv: dr., mag., univerzitetni diplomirani geograf in etnolog, docent

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: milan.bufon@zrs-kp.si

Telefon: 01 241 12 48

Faks: 01 425 93 37

UDK: 32(497.4-192), COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Političnogeografske podlage čezmejne komunikacije na območju tromeje med Slovenijo, Italijo in Avstrijo
Članek obravnava nekatere političnogeografske vidike čezmejne komunikacije na območju tromeje med Slovenijo, Italijo in Avstrijo. V obravnavanem območju je prišlo do posebnega preoblikovanja izvorno enotnega ozemlja v okviru različnih državnih sistemov in v razmerah perifernosti. Kljub skupnemu načinu življenja v tej alpski pokrajini sta čezmejna komunikacija in integracija na Tromeji bolj potencial kot utečena stvarnost. Vzroke za tako stanje bi lahko poiskali prav v specifični alpskega okolja, v katerem so lokalne skupnosti ohranjale svoje značilnosti in medsebojno koeksistenco predvsem zato, ker so ena z drugo le skromno komunicirale.

KLJUČNE BESEDE

tromeja med Slovenijo, Italijo in Avstrijo, ohranjanje izvorne identitete, modernizacija, čezmejna komunikacija, politična geografija, manjšine

ABSTRACT

Political geographical bases of cross-border communication in the three-border area between Slovenia, Italy and Austria

The article deals with some political geographical aspects of cross-border communication in the three-border area between Slovenia, Italy and Austria. Here, a special transformation of an originally united territory in the frame of different state systems and in a peripheral condition may be observed. In spite of a common way of life in this Alpine environment, the investigated three-border area is facing cross-border communication and integration more as a potential than an actual situation. The reason for the above situation may be found in the very specificity of the Alpine human geography, where local communities were able to maintain their characteristics and an attitude of coexistence mainly because they preserved a modest level of mutual communication.

KEY WORDS

three-border area between Slovenia, Italy and Austria, maintenance of original identity, modernization, cross-border communication, political geography, minorities

Uredništvo je prispevek prejelo 12. junija 2000.

1. Uvod

Preučevalec mejnih problemov in aspektov čezmejnega sodelovanja v Srednji Evropi se često srečuje z zanimivim fenomenom, da so tu sodobna mednarodna dogajanja, ki so spremljala preoblikovanja ob prvi in drugi svetovni vojni ter po njima, nekako sproti zabrisovala in zarisovala obstoječo politično karto, kakor da bi bile mednarodne meje v pesek zarisane črte, ki jih regionalne in svetovne sile ob vsaki novi igri določajo za prostor, v katerem poteka igra. Vendar tu ne gre le za regionalne in svetovne sile, njihovo konfrontacijo in mednarodne meje, ki kot nekakšne izolirane mednarodnega ravnovesja izhajajo iz te konfrontacije. Dejstvo je, da prostor, v katerega se te meje bolj ali manj posrečeno zarisujejo, ni prazen prostor, temveč prostor z določenimi naravnimi in populacijskimi lastnostmi, določenimi notranjimi in zunanjimi prostorskimi vezmi ter tudi določenimi historičnimi usedlinami, ki s svojo dolgotrajnostjo prihajajo v nasprotje s sprotnostjo družbenih in mednarodnih političnih procesov. Evropski prostor je predvsem kulturni prostor, prostor zgodovinskega spomina in zato nekakšna posoda, v kateri se različne historične strukture plastovito nabirajo in označujejo edinstvenost posameznih kulturnih pokrajin (Bufon 1999a).

Srednjeevropski prostor pa je še posebej tudi območje stika in prekrivanja različnih kulturnih enot, in iz tega stika in prekrivanja izhajajo različne konfliktne situacije, a tudi različne koeksistenčne prakse. Samo tu prihaja do stika štirih osnovnih evropskih etničnih, jezikovnih in kulturnih arealov, germanskega, slovanskega, romanskega in ugro-finskega, ter v širšem smislu do stika med štirimi osnovnimi verskimi skupinami in njim pripadajočimi kulturnimi prostori, protestansko, katoliško, pravoslavno in muslimansko, ali do stika med osnovnimi evroazijskimi geopolitičnimi enotami: Evropsko unijo, »Rusko unijo« in »Turško unijo« (Bufon 2000). Ob klasičnih političnih mejah se na ta način v srednjeevropskem prostoru srečujemo na višjem, naddržavnem nivoju še z geostrateškimi linijami, kakršna je bila tako imenovana železna zavesa, ki je po drugi svetovni vojni za pol stoletja ločevala zahodni del Srednje Evrope od vzhodnega, na nižjem, poddržavnem nivoju pa tudi z različnimi regionalnimi historičnimi, administrativnimi, etničnimi in jezikovnimi linijami, ki vsaka po svoje začituje prostor in družbo, kakor da bi bile nevidni, a vendar zaznavni radijski valovi (Bufon 1996a). Prek teh linij ljudje v Srednji Evropi nenehno potujejo v svojem vsakodnevnem življenju ter tako prevzeto ali izvorno »domače« okolje povezujejo in nadgrajujejo s funkcionalnim v neko novo regionalno enoto, ki se vselej ne ujema s pripadajočim državnim ozemljem (Bufon 1998a). Ta proces in pojavi, ki ga spremljajo, so v središču našega interesa, ko obravnavamo območja, kakršno je tudi območje stika med Italijo, Avstrijo in Slovenijo, ki ga na kratko opredeljujemo kot Tromeja.

2. Tromeja – del Srednje Evrope

Če najprej izhajamo iz geopolitične perspektive, se bomo srečali z navidez preprostim dejstvom, da je Tromeja del Srednje Evrope, to je širšega dela našega kontinenta, ki je po politični revoluciji v letu 1989 ponovno stopil v ospredje političnega in strokovnega interesa. Ta pozabljena sredina je s svojim obnovljenim nacionalizmom oziroma državotvornim razvojem na kulturno-nacionalni podlagi, ki je spremljal in nasledil razkroj večnacionalnih enopartijskih državnih sistemov, širšo javnost opozorila na specifičnost tega vmesnega prostora, ki je tako postal spet opazen in pomemben del politične in kulturne karte Evrope. Toda s tem še nismo razrešili vprašanja, kako naj dejansko definiramo srednjeevropski prostor, ki historičnogeografsko zajema Nemčijo, Švico, Avstrijo, Poljsko, Češko, Slovaško, Madžarsko in Slovenijo, a tudi severno Italijo, severno Hrvaško, zahodno Ukrajino in tako dalje. V resnici ne obstajajo enotne definicije obsega tega območja, ki se tako izraža le v relativnem smislu, se pravi v odnosu do drugih območij, predvsem na zahodu in vzhodu, a tudi na severu in jugu. Srednja Evropa je bila tako zaradi svoje vmesnosti v konfliktnih obdobjih vselej nekakšna geostrateška blazinica oziroma pregrada med različnimi makroregionalnimi enotami, v obdobjih miru pa nekak-

šen koeksistenčni most, ki je povezoval različne zunanje in različno historično vplivne ali močne evropske regije.

O tem povezovanju in razdvajanju pričajo etnično-jezikovne meje: germansko-slovanska, romansko-germanska, romansko-slovanska in slovansko-hungrobaltiška. Večina teh meja je ostala nespremenjena, samo germansko-slovanska kontaktna linija izkazuje večjo labilnost. To pa obenem potrjuje historično dejstvo, da je v srednjeevropskem prostoru nemška politična, družbena in kulturna skupnost prevladovala do nastopa železne zavesne in prodora sovjetsko-ruskega vpliva v njegovem vzhodnem delu. Zato ni čudno, da se pojem Srednje Evrope navadno povezuje z geopolitično konstrukcijo habsburškega imperija in da je bilo to območje historično polje udejanjanja nemške politike »*Drang nach Osten*« (Carter 1996). Kljub temu se srednjeevropski prostor ne more označevati preprosto z nemštvom, sicer tako vplivnim v njem, niti ni bilo to nemštvo povsem monolitno in enozvočno. Habsburžani so dejansko razvili večnacionalni državni model, ki ga lahko v nekem smislu dojemamo kot alternativnega klasičnemu zahodnoevropskemu, a tudi pruskemu modelu »nacij«. Podčrtati pa je treba tudi, da je bilo obdobje »*Austrie felix*« dovolj veselo za dominantno(e) družbo(e) oziroma narod(e), medtem ko se je izkazovalo kot »ječa narodov« mnogim neavstrijskim in nedominantnim narodom in družbam, tistim, ki so izgubili svojo zgodovino oziroma ločeno identiteto, ter tistim, ki so ostali brez nje.

Na tej točki se odpira vprašanje kulturne, družbene in prostorske identitete, ki je v Srednji Evropi še posebno kompleksno in se morda izraža drugače kakor v drugih delih evropskega kontinenta. Nedvomno lahko trdimo, da je železna zavesa tu zamrznila pričakovani oziroma že načeti državotvorni proces in se celo zarezala v že obstoječe državne enote. V tem pogledu je povsem razumljivo, da je z njeno odstranitvijo prišlo do zelo nagle »normalizacije« geopolitične podobe srednjeevropskega prostora, ki je vključevala ponovno združitve Nemčije in udejanjanje nacionalne emancipacije v večnacionalnih okolišjih. Toda nacionalizem Srednje Evrope je drugačen od zahodnoevropskega in vzhodnoevropskega. Ne veže se na že obstoječe državne enote, niti ni vezan na uresničevanje nekega imperija, ampak se navezuje zgolj na kulturno nacionalno podlago, ki jo želi združiti v državno enoto ter s tem povezati etnično izvirnost, kulturno različnost in tradicijo z modernostjo družbenega sistema (Bufon 1998b). Srednjeevropski nacionalizem se na ta način v manjši meri srečuje s problemom, kako heterogeno skupnost državljanov preoblikovati v en sam narod, v večji meri pa s problemom, kako obstoječemu narodu zagotoviti ustrezno politično domovanje. Ker pa se meje držav in narodov le redkokje prekrivajo oziroma ujemajo, se je srednjeevropski nacionalizem srečeval s potrebo, da politične meje spremeni na podlagi etnično-nacionalnih zahtev. To je privedlo do nastanka velikega števila manjših držav, v katerih, v nasprotju od zahodne in vzhodne Evrope, takorekoč ni prostora za tako imenovane »narode brez države«, saj je tu vsaka etnična skupina razvila svoj nacionalni karakter in se naposled uveljavila ne le kot kulturna, ampak tudi kot samostojna politična enota (Bufon 1996b).

Ne glede na to pa so predhodna historična dogajanja povzročila precejšnjo etnično fragmentacijo in zaradi premikov v poteku državne meje ustvarila precejšnje število sicer manjših nacionalnih manjšin in etnično mešanih okolij. Ker so nacionalne manjšine navadno izoblikovale spremembe v poteku državnih meja po prvi in v manjši meri po drugi svetovni vojni, so te skupnosti z matičnim narodom delile proces narodnega samozavedanja in samoorganiziranja. Zaradi tega so pripadniki teh skupnosti tudi po novi razmejitvi ohranili tesne kulturne in deloma tudi funkcionalne vezi z matičnim narodom in se, če so bili dani za to vsaj minimalni mednarodni institucionalni pogoji, na nek način vedli tako, kakor da te meje sploh ne bi bilo (Bufon 1995).

Nasploh so nacionalne manjšine od razpada avstro-ogrške monarhije postale nekakšna posebnost Srednje Evrope in v tem pogledu deli srednjeevropski prostor isto usodo z balkanskim po razpadu turškega imperija. Vendar je med obema območjema bistvena razlika: na Balkanu je namreč skoraj vsaka država oziroma narod gojil mitizirano predstavo o lastni preteklosti in nekdanjem ozemeljskem obsegu ter tako sprožal iredentistična pričakovanja, ki so vedno znova odpirala midsosedske konflikte, v katere so bile vključene tudi manjšine, in sicer tako, da so po eni strani države poskušale instrumentalizirati lastne manjšine na ozemlju sosednjih narodov za doseg svojih ciljev, po drugi strani pa poskušale iz

istih razlogov na svojem ozemlju odstraniti manjšine sosednjih narodov in tako doseči situacijo etnično homogenega ali bolje »očiščenega« ozemlja. Seveda to ni in ni bila le balkanska praksa, a predstavlja ekstremni primer sistema, ki je bil razširjen po vsej Evropi v obdobju začetnega nacionalizma (Bufon 1997).

»Novost«, ki jo je v prakso manjšinske politike vnesla Srednja Evropa, je bila verjetno v tem, da so na problem manjšin poskusili odgovoriti z uvajanjem določenih oblik recipročnosti, ki so tendenčno usmerjene bolj k varovanju samih manjšin kot pa k njihovemu odpravljanju. Čeprav je načelo recipročnosti, ki je navsezadnje omogočalo določeno stopnjo vmešavanja v notranje zadeve posameznih držav, po drugi svetovni vojni in sprejemu helsinške listine večinoma zamenjalo načelo nevmešavanja in spoštovanja državne suverenosti ter z njo povezane nespremenljivosti državnih meja, je k pozitivnejšemu reševanju manjšinskih problemov sedaj pripomogel nov princip večkulturnosti, ki presega dosedanje koncepte kulturne adaptacije ali bolje asimilacije, ki so jih v okviru lastnega družbenega in političnega prostora udeležale večinske skupnosti. Princip večkulturnosti se še posebno dobro ujema s procesom evropske družbene in ekonomske integracije, ki povečuje priložnosti in širi območja medkulturnega stika ter tako vpliva tudi na preoblikovanje klasičnih in izključno na državno-nacionalno raven usmerjenih identitet. Poleg tega so tudi sodobne raziskave ekonomskih osnov etnične in socialne diskriminacije pokazale, da so stroški vzdrževanja diskriminacijskih praks veliko večji od stroškov njihovega odpravljanja. Vse to seveda ne ostaja brez posledic na tradicionalno pragmatičnost evropskih političnih odločanj, predstavlja pa tudi nov izziv evropski civilizaciji (Bufon 1998c).

Na ta način je bilo v zadnjih letih splošno sprejeto načelo, da predstavljajo nacionalne in etnične manjšine posebno avtohtono skupnost, za katero je potrebno uresničiti ne le njihove individualne, ampak tudi kolektivne pravice, med katere sodi tudi pravica do komunikacije in navezovanja vezi z matičnim narodom. Ker pa ta proces ne sodi v okvir tendenc po spreminjanju političnih meja, temveč objektivno prispeva k odpravljanju vloge družbenih pregrad, ki so jih meje izvajale v preteklosti, je naravna prekmajna dejavnost nacionalnih manjšin danes, v času evropskih integracij, vse bolj potrebna in koristna. Uspešnost te manjšinske dejavnosti pa je slejkoprej odvisna od njene institucionalizacije in širše družbene promocije (Bufon 1994a in 1994b). Raziskave, ki so bile v zadnjih letih opravljene v srednjeevropskih obmejnih območjih, so pokazale, da je intenzivnost prekmajnega sodelovanja ob širših mednarodnih dejavnostih zelo odvisna tudi od prisotnosti zadostno propulzivnih družbenih prostorov na obeh straneh meje, od prisotnosti urbaniziranih nacionalnih manjšin ter od obstoja določene tradicije sodelovanja in povezovanja, ki izhaja iz skupne regionalne izvornosti obmejnega prebivalstva. Kakor se to zdi paradoksalno, se v obmejnem okolju izkaže, da kolikor večje so težave pri razmejevanju konsolidiranih gravitacijskih, ekonomskih, družbenih in kulturnih struktur, toliko večje so možnosti, da bosta politično razdeljeni obmejni območji sodelovali in se ob ustreznih razmerah tudi ponovno integrirali (Bufon 1995). Vse to je še posebno pomembno v Srednji Evropi, kjer prekmajna družbena in ekonomska integracija na mednarodni ravni spodbuja oblikovanje ali ponovno aktiviranje čezmejnih regionalnih prostorov in koeksistenčne prakse med sosednimi narodi ter različnimi etničnimi skupinami.

Obstojnost mozaika regionalnih, etničnih in nacionalnih identitet v Srednji Evropi je povzročila razvoj kulturnega nacionalizma, ki se močno razlikuje od njegove zahodnoevropske inačice predvsem po tem, da tu zaradi politične fragmentacije ni prišlo do tako značilne notranje družbene in kulturne standardizacije državnega prostora. Drugačne so obenem oblike prekmajnih struktur: v srednjehodnem delu Evrope imamo opravka z regijami regij (umetna asemblaža različnih upravnih enot), v srednjevzhodnem delu kontinenta pa z regijami v regijah (deli upravnih enot, ki se večinoma sklicujejo na predhodne historične upravne enote), (Bufon 1998a). V tem pogledu odpirajo napovedi širjenja Evropske unije tudi nove perspektive v integraciji zahodne in srednjeevropske stvarnosti ter njunih različnih izkušenj na področju nacionalizma, kar pomeni, da se bosta medseboj povezovali tudi dve različni obliki regionalizma, pri čemer je prva (zahodnoevropska) pretežno orientirana na poddržavno, druga (srednjeevropska) pa na naddržavno raven.

V širšem smislu se na ta način odpira tudi vprašanje kombinacije različnih teritorialnih identitet v en sam funkcionalni prostor. Pri tem se zdi, da multikulturne navade, pretekle politične izkušnje večnacionalne koeksistence ter intenzivnost družbenih in kulturnih prekretnih stikov v okviru skupnih historičnih regij znatno olajšujejo integracijo srednjeevropskih narodov v tako imenovani »skupni evropski dom«, ker jim državno osnovane identitete ni treba nadomestiti z neko novo naddržavno, kakor morajo to početi zahodnoevropski narodi, ampak samo prenesti svojo kulturno osnovano identiteto v neko obsežnejšo funkcionalno enoto. V tem pogledu je srednjeevropski prostor posebnega pomena za preučevanje in razumevanje sočasnega obstoja različnih identitet ter njihovega preoblikovanja, kar odgovarja raziskovanju političnih in kulturnih meja v nekem periodično reinterpretiranem prostorskem kontekstu. Hkrati pa je to tisto okolje, ki nudi raziskovalcu na relativno majhni razdalji zelo širok spekter prostorskih vezi različnih lokalnih in regionalnih skupnosti. Zaradi tega lahko srednjeevropska izkušnja s svojo etnično in prostorsko identifikacijsko fragmentacijo, kulturno persistenco in politično transformacijo ponuja zanimiv odgovor tistim, ki bi želeli razumeti, kako lahko sedanji procesi modernizacije dobijo neko operativnost tudi ob »združevanju v različnosti«. To je tudi edini način, da Evropa, zibelka nacionalizma in nenehno polje konfliktov med konvergenčnimi in divergenčnimi tendencami na družbenem, kulturnem, ekonomskem in političnem področju, ohrani svojo pestrost in se izogne novemu globalnemu »talilnemu loncu« (Bufon 1998c).

3. Tromeja v regionalnem kontekstu

V tem kontekstu je območje Tromeje še posebno zanimivo in reprezentativno, saj prihaja tu do kulturnega stika med kar štirimi etnično-jezikovnimi skupnostmi: Nemci (Avstrijci), Italijani, Slovenci in Furlani. Poleg tega je na Tromeji zastopana pravzaprav obsežna paleta procesov in pojavov, ki zelo dobro povzema splošna dogajanja politične transformacije v etnično mešanem okolju. Najprej gre poudariti, da je to pretežno periferno okolje, kakršno je v Alpah omogočalo ohranjanje antičnih kulturnih sestavin, a vendar ne toliko periferno, da bi se v njem že relativno zgodaj ne pojavili določeni modernizacijski elementi. V nasprotju z bližnjo Rezijo je Tromeja veliko bolj odprt prostor, pravzaprav neke vrste sistem različnih koridorjev, ki so po eni strani znatno prevetrili to območje, po drugi pa mu niso uspeli odvzeti temeljnih lastnosti (Bufon 1999b).

Vsekakor je Tromeja v notranji sestavi zelo različna, ne glede na to, da jo lahko opredelimo kot izvorno enotno alpsko pokrajino, v kateri srečujemo podoben način življenja in dokaj soroden družbeni razvoj. To izvorno enotno avstrijsko ozemlje je sprva predstavljalo le stičišče Koroške in Kranjske z upravno mejo, ki je potekala vzhodno od Trbiža do Karavank, in politično mejo, ki je bila začrtana od Tablje po južnem boku Kanalske doline do današnje mejne črte med Slovenijo in Italijo. Slednja se je v svojem osrednjem, daljšem delu formirala kot meja že v 16. stoletju in predstavlja enega starejših mejnih odsekov v tem delu kontinenta sploh. Glede na premike v italijansko-avstrijskih razmerjih je imela ta meja zdaj funkcijo mednarodne meje, zdaj pa upravne meje med pokrajinami na eni ali drugi strani. Toda to je bil čas, ko etnični princip ni imel skorajda nobene vloge v začrtovanju zunanjih in notranjih meja. Ta princip se je v določeni meri uveljavil šele po prvi svetovni vojni, ko je dotedanja upravna meja med Kranjsko in Koroško postala mednarodna meja med Avstrijo in Jugoslavijo oziroma Slovenijo, medtem ko je Italiji uspelo pri mednarodni skupnosti iztržiti novo razmejitve, ki je idealno sledila nekdanjemu rimskemu limesu med jadranskim in podonavskim sistemom in je določeno korekturo pridobila tudi na severu, kjer je bila meja pomaknjena po Karnijskih Alpah do stika z avstrijsko-jugoslovansko mejo na Karavankah. Vendar je to stanje trajalo le nekaj desetletij, saj je bila po drugi svetovni vojni s porazom Italije nekako restavrirana historična meja, medtem ko je Kanalska dolina, podobno kot Južna Tirolska, ostala Italiji, saj je v tem primeru šlo za mejo med dvema državama poraženkama.

Skratka, na območju Tromeje lahko sledimo zanimivemu poteku formiranja in spreminjanja državnih meja, ki so, kakor je za Alpe značilno, vse tudi orografske meje, se pravi, da potekajo po vrhovih

in grebenih. Kar pri tem izstopa, je po eni strani to, da je orografski princip sam po sebi tudi dokaj elastičen, se pravi, da so pri razmejitvenem postopku možne različne variante, po drugi strani pa dejstvo, da je v obravnavanem prostoru vendarle zaznavna tendenca po prilagajanju oziroma usklajevanju orografskega, fizičnega principa z etničnim, družbenim principom, ki se tu udejanja v dveh etapah po prvi in drugi svetovni vojni (Bufon 1992).

Naslednje opažanje je torej namenjeno stopnji prekrivanja med obema linijama, fizično in družbeno, in pri tem ugotovimo, da je tudi na Tromeji, tako kot drugod v Alpah, to prekrivanje le delno. To velja še posebej za avstrijski in italijanski del Tromeje: v prvem primeru Karavanke niso predstavljale nobene ovire naseljevanju slovenskega prebivalstva na Koroškem, ki je potekalo vzporedno z naseljevanjem ozemlja na južni strani Karavank od 6. stoletja dalje, v drugem primeru pa je prav tako šlo za izvorno slovansko poselitev, ki so jo kasnejša družbena in zgodovinska dogajanja prekrila z germanskimi in romanskimi dominantnimi elementi. Prav ti elementi so težili k preoblikovanju začetne etnične strukture in njenemu sprotnemu prilagajanju obstoječim družbenim ter političnim okvirom, zlasti v obdobju razvoja državnega nacionalizma in njegove standardizacijske vneme, ki se je v tem prostoru izražala predvsem kot germanizacija, ki se ji je po prvi svetovni vojni pridružila še italianizacija pripadajočega ozemlja (Klemenčič 1996).

V tem času prihaja torej do pomembnih sprememb izvorne družbene in kulturne strukture, ki je delovala po načelu koeksistence in odprtih družbenih prostorov (Moritsch 1996); namesto njega se uveljavlja sedaj državni princip usvarjanja ločenih družbenih prostorov, ki je dosegel svoj višek v prvi polovici tega stoletja, ko je bilo tu uprizorjeno pravo, čeprav nepopolno »etnično čiščenje«: iz Kanalske doline naj bi se po nemško-italijanskem dogovoru umaknili neitalijansko govoreči prebivalci, med katerimi bi na avstrijski strani izbrali »svoje«, se pravi nemško govoreče, in jih namestili v domove slovenskih Korošcev, ki bi bili pregnani v notranjost Nemčije (Zupancič 1993). Tako kot na Južnem Tirolskem se tudi tu zaželeni standardizacijski postopek ni povsem obnesel: očitno je bilo, da ljudje ne povezujejo svoje etnično-jezikovne identitete zgolj z neko abstraktno državno pripadnostjo, ampak jo umeščajo tudi ali predvsem na njim prikladnejšo in bližnjo lokalno ali regionalno raven (Steinicke 1984 in 1996).

Raziskovanja, ki so bila opravljena na Tromeji in v drugih območjih kulturnega stika, so dovolj jasno pokazala, da se v takih okoljih pri ljudeh oblikujejo multiple identitete, ki se lahko spreminjajo glede na situacijo, v kateri se nahajajo, in aktivnostjo, ki jo opravljajo. Tako kot vsi drugi ljudje se tudi ljudje obmejnih prostorov identificirajo pretežno s krajem ali kraji, v katerem ali katerih živijo, delajo ali preživljajo prosti čas. Obenem, in to še zlasti v Srednji Evropi, pa se ti ljudje glede na okoliščine čutijo še pripadnike državnih skupnosti, narodov, ene ali več regionalnih skupnosti, etnično-jezikovnih manjšinskih skupnosti ter različnih družbenih organizacij (Minnich 1996). Ker etnična meja z družbeno in prostorsko mobilnostjo postaja v območjih kulturnega stika manj izrazita in se namesto nje uveljavi neka cona interetničnega prelivanja, je v takih okoljih tudi »objektivno« etnično opredeljevanje vse težje in ga v mnogih primerih ni mogoče zreducirati na eno samo enoto. V še večji meri je tu zreduciranje identitete na samo državno ali nacionalno preveč utesnjujoče, saj se v etnično mešanih prostorih ljudje tako opredeljujejo, če se že morajo, le na uradni, formalni ravni, medtem ko se v vsakdanjem življenju opredeljujejo za regionalno ali lokalno pripadnost, ki ima lahko tudi naddržavno razsežnost. V obdobjih miru tako prevladuje lokalni kontekst, ki ga v obdobjih konfliktov zunanji dejavniki prekrijejo z državno-nacionalnim (Armstrong 1998).

To je tudi primer Tromeje, kjer so državno-nacionalni kalupi prekrili in nekako razparcelirali sicer odprt komunikacijski in družbeni prostor. Z odstranjevanjem zunanjih dejavnikov, normalizacijo meddržavnih odnosov in mednarodno integracijo odkriva sedaj tudi to območje ponovno tiste skupne povezovalne elemente, s katerimi želi nadomestiti dosedanji status perifernosti in obrobnosti, v katerem se je vsaka izmed treh strani znašla v okviru svojega državnega sistema, z novo in spodbudno perspektivo centralnosti v skupnem evropskem sistemu (Backe' et al. 1990). Tudi v tem pogledu pa obstajajo med italijanskim, avstrijskim in slovenskim delom Tromeje nekatere bistvene razlike, saj sta zadnja dva dela veliko bolj integrirana v širše regionalno območje avstrijskega in slovenskega ozemlja kot prvi

del. Zato ni slučaj, da se je v nedavno opravljeni sondazi v slovensko-italijanskem obmejnem pasu (ISIG 1998) največ vprašanih strinjalo s potrebo po okrepitvi in pospeševanju prekmejne integracije ob Brdih prav v Kanalski dolini (skoraj 55%), najmanj pa na Tržaškem (28%), kakor tudi ni slučaj, da so glede tega na slovenski strani sicer veliko bolj zadržani, a da je tudi tu največ podpornikov okrepitev prekmejne integracije v istih regionalnih enotah, se pravi v Brdih in v zgornjesavski dolini (nad 30%). Žal na avstrijski strani niso bile opravljene sorodne sondeže, vendar lahko pričakujemo, da bi ideja o okrepitvi čezmejne integracije ne naletela ravno na poseben entuziazem.

Dejstvo je torej, da je Tromeja verjetno prostor, kjer sta čezmejna komunikacija in integracija bolj potencial kot pa utečeno stvarnost. K temu prav gotovo prispevajo že omenjene asimetrije med območji, ki jo sestavljajo. Tako je komunikacija med slovensko in avstrijsko stranjo Karavank na območju Tromeje precej bolj skromna od tiste v osrednjem delu avstrijsko-slovenske meje. Težko bi bilo namreč trditi, da služi promet prek karavanškega predora tudi lokalni in ne le splošni meddržavni in mednarodni komunikaciji. Od več kot 50 milijonov vseh potnikov prek slovensko-avstrijskih mejnih prehodov v letu 1995 jih je na jeseniški sektor odpadlo okrog 17%, brez karavanškega tunela pa komaj 7%. Verjetno nismo daleč od resnice, če sklenemo, da je slovenski del Tromeje enakomerno usmerjen tako proti avstrijski kot italijanski strani, saj je število mejnih prehodov prek Korenskega sedla in rateškega prelaza v bistvu enako (od 3 do 4 milijone prehodov letno). Relativno skromno število prehodov je seveda v dobršni meri odvisno od omejenega demografskega potenciala območja, je pa vendar pokazatelj omejene prekmejne usmerjenosti slovenskega dela Tromeje do sosednjih območij.

Drugačen je primer Kanalske doline, ki je po izgradnji avtoceste Alpe-Jadran v osemdesetih letih pravicati mednarodni tranzitni koridor med Italijo in Srednjo Evropo. Prek cestnega, avtocestnega in železniškega mejnega prehoda pri Kokovem med Italijo in Avstrijo potuje namreč letno okrog 25 milijonov potnikov in s tem je po številu prehodov daleč najpomembnejša tranzitna točka v deželi Furlaniji-Juljski krajini (približno 30% skupnega prekmejnega prometa). Tudi cestni tovorni promet, ki šteje okrog 250 tisoč tovornjakov in nad 6 milijonov ton pretovorjenega blaga, sodi med najpomembnejše v deželi. Skupno z železniškim transportom, za katerega je v sklepni fazi izgradnja povsem nove tunelske železniške trase, gre torej prek Kanalske doline v Avstrijo in iz nje nad 12 milijonov ton blaga, se pravi približno polovica vseh mednarodnih izmenjav dežele Furlanije-Juljske krajine. Bolj lokalno orientirani so le obiski tujih gostov zaradi nakupov. Trbiž ima v tem pogledu z dobrimi 5 tisoč prebivalci zelo sorodno funkcijo, kot jo ima na nasprotni strani mejne črte neprimerno večji Trst: obe mesti imata 80 terciarnih, pretežno trgovskih obratov na tisoč prebivalcev. Trbiž privablja povečini kupce iz sosednje Avstrije in Slovenije, a tudi iz Nemčije in Madžarske, ki tu kupujejo povečini mediteranske prehranske izdelke, oblačila in usnjene izdelke.

Koliko pa je lokalno prebivalstvo dejansko vključeno v funkcionalno prekmejno komunikacijo, povedo rezultati ankete, ki je bila opravljena žal le na slovenski strani (Gosar 1993). Iz ankete izhaja, da pogosto, se pravi najmanj enkrat mesečno, sosednje kraje v Italiji obiskuje le 25% vprašanih, sosednje kraje v Avstriji pa le 10% vprašanih, medtem ko se večina vprašanih odloča za potovanje prek meje kvečjemu enkrat letno. Ostaja še turizem, ki na območju Tromeje beleži skupaj skoraj milijon nočitev (od tega 51% v Sloveniji, 28% v Italiji in 21% v Avstriji), pri čemer pa ostaja skupna koordinacija in promocija turističnih storitev, kljub skupni kandidaturi za zimske olimpijske igre, šele v povojih (Moritsch, Zimmermann et al. 1998; Gosar 1999).

Željo po okrepitvi prekmejne komunikacije na območju Tromeje lahko zato razumemo kot poskus ustvarjanja novih razvojnih potencialov, saj je trenutna stopnja intenzivnosti prekmejnih vezi sicer relativno visoka na razvidni mednarodni in meddržavni ravni, toda relativno skromna na lokalni in medregionalni ravni, še toliko bolj, če to območje primerjamo s funkcionalno močno povezanimi območji v južnem delu slovensko-italijanske meje na Goriškem in Tržaškem (Bufon 1993, 1994c in 1996c). Po drugi strani pa prihaja tu do izraza določena skupna regionalna identiteta, ki lahko predstavlja dobro odskočno desko za poglobljanje midsosedskih odnosov in vezi. Tako so nam vsi predstavniki lokalnih oblasti v Kanalski dolini zatrdili, da ne glede na razlike v jeziku čutijo veliko večjo bližino do sosed njih lokalnih skupnosti v Avstriji in Sloveniji, kakor pa do drugih italijanskih lokalnih skupnosti. To je zara-

di posebne etnično-jezikovne sestave Kanalske doline tudi razumljivo, in prav to posebnost želijo tukajšnje lokalne oblasti v bodoče še bolj poudariti, saj je v tem pogledu Kanalska dolina prava Tromeja v malem.

Ta aspekt je bil prav tu najprej prenešen v turistično promocijo območja, ki gostom ne ponuja le naravnih lepot, ampak tudi svojo etnično-jezikovno pestrost in z njo povezano kulturno bogastvo. Seveda pa ta pestrost, zato da preživi, potrebuje tudi določeno institucionalno podporo; v tem smislu so začeli sedaj v Kanalski dolini kot tuj jezik v osnovnih šolah ob nemščini poučevati tudi slovenščino. Iz tega lahko sklenemo, da je ob vseh manjkajočih institucionalnih in infrastrukturnih posegih na območju Tromeje treba za razvoj prekmejne komunikacije ustrezno razvijati tudi znanje jezikov sosednjih narodov ter sploh zmanjšati družbeno in kulturno distanco med prebivalci obmejnih območjih v zainteresiranih državah. Trenutno je to znanje kolikor toliko zadovoljivo le na slovenski strani, kjer italijanščino zelo dobro ali dobro obvlada nad 50 %, nemščino pa nad 40 % vprašanih. Koliko se kulturna bližina navezuje na prostorsko, pa dovolj zgovorno obrazloži podatek, da je primorski, bovški del slovenskega obmejnega območja, kljub pomanjkanju ustreznih prometnic, veliko bolj navezan na italijansko stran, gorenjski pa na avstrijsko (Gosar 1993).

4. Sklep

Sklenemo lahko, da Tromeja predstavlja tako dobre kot slabe strani srednjeevropskega prostora ter njegovih družbenih in političnih transformacij, ki so se odvijale med prostorsko konvergenco in divergenco. Poudariti gre, da je to izvorno enoten kulturni prostor v smislu kulturne pokrajine in načina življenja, v katerem pa so v dokajšnji koeksistenci živele različne etnično-jezikovne skupnosti. Državotvorni procesi so nato to območje razbili v tri dele in s tem zavrli normalen komunikacijski pretok. Kasnejši družbeni in gospodarski razvoj je območje Tromeje odprl intenzivnemu mednarodnemu tranzitu, ki pa poteka ločeno na avstrijsko-italijanski in avstrijsko-slovenski strani, ter turističnemu pritoku (zlasti na slovenski strani), ki prav tako ne poteka usklajeno med posameznimi deli. V tem pogledu »normalizacija« mednarodnih odnosov po odpravi »železne zaves«, ki pa se je tu izražala bolj v posredni kot neposredni obliki in je privedla do vstopa Avstrije v Evropsko Unijo in napovedi priključitve Slovenije isti zvezi, ni segla še do »terena« in sprožila vse potrebne mehanizme večje prekmejne integracije.

Tako na lokalni ravni ni zaznati skorajda nobene spremembe po odpravi mejnih formalnosti med Italijo in Avstrijo in verjetno bo ostala brez večjih družbenih in prostorskih posledic tudi bodoča odprava teh formalnosti med Italijo in Slovenijo ter med Slovenijo in Avstrijo. Seveda lahko vzroke za tako stanje iščemo v tem, da v obravnavanem območju primanjkujejo ustrezni institucionalni in infrastrukturni ukrepi, ki bi uspeli spodbujati prekmejno komunikacijo, na primer ustanovitev neke lokalne zveze obmejnih občin in drugih družbenih, gospodarskih in kulturnih ustanov ob meji, ali nekega skupnega koordinacijskega, planskega, informacijskega in promocijskega centra, da o boljših prometnih povezavah, zlasti v smeri vzhod–zahod, niti ne govorimo. Mogoče bodo nadaljnje priprave na izvedbo načrtovanih zimskih olimpijskih iger ponudile priložnost za večje povezovanje na tej ravni. Prav gotovo je lokalno in regionalno prekmejno komunikacijo zavrla tudi centralistična in standardizacijska državna naravnost. Dodatne vzroke lahko nato iščemo v pomanjkanju večjega urbanega središča, v skromnem skupnem demografskem in ekonomskem potencialu ter v odsotnosti dejavnejših nacionalnih manjšin na različnih straneh meje, saj se kot etnično mešano območje tu javlja samo Kanalska dolina, kjer pa živi tudi le okrog dva tisoč Slovencev in prav toliko Nemcev.

Mogoče pa bi lahko izbrskali odgovor na začetno vprašanje neke druge, in sicer v tem, da so lokalne skupnosti na območju Tromeje v preteklosti ohranile svoje značilnosti v razmerah koeksistence ravno zato, ker so medseboj skromno komunicirale, in da bo utegnila ta karakteristika, ki je sicer dokaj značilna za alpski prostor in za vsa obmejna območja ob »starih« mejah, tudi v bodoče zaznamovati območje, o katerem je tu govora. Navsezadnje je lahko tudi to ena izmed možnih oblik samoohranitve in vzdrževanje njegove družbene ter kulturne pestrosti in različnosti.

5. Viri in literatura

- Armstrong, W. 1998: A Question of Identity: Nationalism, Civil Society and Daily Life. Working Papers in Geography. Oxford.
- Backé, B. et al. 1990: Tromeja/Das Dreilaendereck/Le Tre Regioni di Confine. Dela 7. Ljubljana.
- Bufon, M. 1992: Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost. Trst.
- Bufon, M. 1993: Cultural and social dimensions of borderlands: the case of the Italo-Slovene trans-border area. *GeoJournal* 30. Dordrecht.
- Bufon, M. 1994a: Manjšine v sodobnih razvojnih procesih: primer Slovencev v Italiji. Zbornik mednarodnega simpozija »Manjšine v prostoru Alpe-Jadran«. Ljubljana.
- Bufon, M. 1994b: Nacionalne manjšine in njihova funkcija v mednarodnih integracijskih procesih: iluzija ali realnost? Narodne manjšine danes in jutri. Trst.
- Bufon, M. 1994c: Per una geografia delle aree di confine: il caso della regione transconfinaria italo-slovena nel Goriziano. *Rivista geografica italiana* 101. Firenze.
- Bufon, M. 1995: Prostor, meje, ljudje. Trst.
- Bufon, M. 1996a: Naravne, kulturne in družbene meje. *Annales* 8. Koper.
- Bufon, M. 1996b: Some political-geographical problems of transition in Central Europe: the case of Slovenia. Central Europe after the fall of the iron curtain – geopolitical perspectives, spatial patterns and trends. Frankfurt.
- Bufon, M. 1996c: Social integration in the Italo-Slovene border landscape: the Gorizia transborder region. TESS 3. Utrecht.
- Bufon, M. 1997: Države, narodi, manjšine: političnogeografski oris. *Geografski vestnik* 69. Ljubljana.
- Bufon, M. 1998a: Le regioni transfrontaliere nel processo di unificazione europea. *L'Europa delle regioni e delle reti*. Torino.
- Bufon, M. 1998b: Nationalism and globalization: a Central European perspective. *Annales* 12. Koper.
- Bufon, M. 1998c: Procesi evropske integracije in ohranjanje jezika narodnih manjšin. Jezik za danes in jutri. Ljubljana.
- Bufon, M. 1999a: Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji. *Geografski vestnik* 71. Ljubljana.
- Bufon, M. 1999b: Alpe kot območje kulturnega, družbenega in političnega stika. Sonaravni razvoj v slovenskih Alpah in sosedstvu, Dela 13. Ljubljana.
- Bufon, M. 2000: From geopolitics to political geography: the new European challenge. Europe between political geography and geopolitics. Trieste.
- Carter, F. W. 1996: Central Europe: fact or geographical fiction? Central Europe after the fall of the iron curtain – geopolitical perspectives, spatial patterns and trends. Frankfurt.
- Gosar, A. 1993: Sodobni pogled na prekmajno sodelovanje na območju italijansko-avstrijsko-slovenske tromeje. Dela 10. Ljubljana.
- Gosar, A. 1999: Zrno do zrna pogača, kamen na kamen (turistična) palača. Sonaravni razvoj v slovenskih Alpah in sosedstvu, Dela 13. Ljubljana.
- ISIG 1998: Risultati di una recente ricerca sull'integrazione lungo il confine italo-sloveno. Gorizia.
- Klemenčič, V. 1996: Razvoj in položaj slovenske manjšine v Kanalski dolini v luči evropske integracije. Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline. Kanalska dolina.
- Minnich, R. G. 1996: The individual as author of collective identities: reconsidering identity formation within a multilingual borderland. Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline. Kanalska dolina.
- Moritsch, A. 1996: Der Process der Nationalen Differenzierung in der Region Dreilaendereck bis 1918. Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline. Kanalska dolina.
- Moritsch, A., Zimmermann, F. M. et al. 1998: Innovatives Tourismus-Baustein-Konzept im Dreilaendereck Italien, Slowenien, Oesterreich. Klagenfurt.

- Steinicke, E. 1984: Das Kanaltal (Val Canale) – Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion. Innsbrucker Geographische Studien 11. Innsbruck.
- Steinicke, E. 1996: Die Humangeographische Differenzierung des Kanaltals innerhalb der Montagna Friulana. Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline. Kanalska dolina.
- Zupančič, J. 1993: Socialgeographic transformations and national identity – the case of the Slovene minority in Carinthia (Austria). *GeoJournal* 30. Dordrecht.

6. Summary: Political geographical bases of cross-border communication in the three-border area between Slovenia, Italy and Austria

(translated by the author)

The three-border area between Slovenia, Italy and Austria is, from a broader geopolitical perspective, part of Central Europe, which in turn has always been perceived either as a geopolitical buffer for neighbouring macro-regional unities in conflict situations, or as an inter-connecting area in times of peace. Also, nationalism as a process of state formation is different in Central Europe, seeking to give to each nation a political structure, whilst in Western Europe the state has been primarily occupied with the transformation of its culturally different inhabitants in a single nation. Thus, Central Europe is counting several diverse, but usually small national and linguistic minorities, and has preserved a more multi-cultural attitude. The role of national minorities and other formerly 'marginal' groups is now reinforced by processes of cross-border cooperation and integration. These processes often contribute to re-build historical regions and regional ties, which have been interrupted by the settlement of new political boundaries after World War I and II. For this reason, regionalism in Central Europe is oriented to a super-state level, whilst regionalism in Western Europe has a sub-state orientation. European integration seems to be on the one hand easier in Central Europe, because people here have only to include their culturally based identity into a larger socio-economic and political frame. On the other hand, the lack of a longer tradition concerning state-identity is counterbalanced by more recent political changes and conflicts, which may reduce the intensity of cross-border relations.

The investigated three-border area represents the meeting-point for as many as four ethno-linguistic groups: Germans, Italians, Slovenes and Friulians. It is a basically peripheral territory, but at the same time it has experienced a selective modernization, which has transformed the area in a system of inter-connecting spaces. Originally, the Three-border was a border Alpine region, included into the Austrian empire, and only after World War I it has been divided between Austria, and the kingdoms of Italy and Yugoslavia. After World War II, the historical border between Austria and the Republic of Venice has been re-established as the new boundary between Italy and Yugoslavia. All political borders in the area follow the orographic principle, even though the Alpine orographic structure has never represented a real obstacle for social and cultural contacts. In this way, neither the Karavanke mountains could stop the Slovenian settlement in Carinthia, nor the Julian Alps the penetration of the same population in several Alpine valleys, which are now in Italy. Starting from the second half of the 19th Century, the states tried to improve internal homogeneization and to 'normalize' the ethnic and linguistic mosaic in the three-border area as well. This procedure opened a longer period of germanization, associated with italianization after World War I. These processes contributed to the political and social division of the region, and opened up new dimensions in the identification process of the local population. People started to identify with the state on a formal level, but maintained the original regional or local identity in every-day practices. The local context is thus prevailing in 'normal' circumstances, and it is 'covered' by the state context in conflict periods.

Following the normalization of international relations in the last decades and more recent integration processes within the EU, the Three-border area found a more central role in the new European frame. Yet, the three parts present different characteristics and attitudes for cross-border communi-

cation, being the Slovenian and the Austrian one much more integrated in the respective state system than the Italian. It is not surprising then, if inhabitants of the Italian side of the Three-border area are supporting cross-border cooperation (55%) in a greater extent than their Slovenian neighbours (30%). In fact, cross-border communication in the three-border area is more a potential than a reality. This situation is also due to some differences in terms of local transit flows: communication between Slovenia and Austria is rather low (only 7% of the total Slovenian-Austrian transit) and could be compared with the intensity of the Italo-Slovene communication, which consists in 3 to 4 millions border crossings per year. On the other hand, the Valcanale in Italy represents an important international transit corridor with about 25 millions passengers and 12 millions of tons of goods travelling both by motorway and railway. The town of Tarvisio in valcanale has, on a minor scale, the same shopping function as Trieste, attracting customers from Austria and Slovenia, but also Germany and Hungary. The Slovenian side of the Three-border, instead, is more attractive for tourists: more than half of the one million overnights produced in the area are registered in Slovenia. On the other hand, questionnaires distributed among local population in Slovenia revealed that the major part visits the neighbouring areas only once per year, and more regularly (at least once per month) only from 25% (Italy) to 10% (Austria) of the respondents. It is interesting to note that, at the same time, most of the respondents, particularly in Valcanale, feel to be more related to their neighbours than to other citizens of their own country. Knowledge of the language of the neighbouring area is thus an important vehicle for strengthen cross-border communication. At the moment, neighbour's language knowledge is sufficiently wide-spread only on the Slovenian part of the three-border area, where 50% of the respondents can speak Italian and 40% German.

The basic contradiction of the studied three-border area is that there are great expectations for improving cross-border relations, and the recent common candidacy for the Winter Olympic Games is a major evidence for that, but scarce actual cross-border communication. A possible explanation for this situation could be found in the very Alpine character of the region, where local communities developed a good level of coexistence practice on the basis of poor communication. This seems to be a typical condition for all peripheral border areas along 'old' borders and may persist even in the future as a way of self-preservation and maintenance of the social and cultural mosaic of the Three-border as well.